

آشنایی با موسیقی سرزمین استرآباد و گرگان

خنیاگران موسیقی کتول (آواز)

■ محمدرضا بزرگر
موسیقیدان و پژوهشگر
موسیقی منطقه کتول

■ مقدمه

حفظ و اشاعه‌ی موسیقی منطقه کتول، مرهون تلاش‌های بی‌وقفه‌ی استادان عالی‌قدری است که بیش‌تر آن‌ها اکنون در بین ما نیستند. بزرگانی که با همه‌ی کمالات انسانی، در همه‌ی عمر، گمنام و در پرده‌ی خمول زیستند و همین عزلت‌گزینی یکی از علل وجود اطلاعات اندک درباره‌ی آنان است. «وجد و حال‌ها» و خلسه‌های عارفانه‌ای که در هنگام نواختن موسیقی و خواندن اشعار بر این بزرگواران عارض می‌گردید، هنوز در خاطر و ضمیر مردم این منطقه باقی است. این هنرمندان بزرگ، نماد موسیقی کتولی بوده و هستند و بسیاری از هنرمندان کتول، نغمه‌های خود را به‌طور مستقیم و به شیوه‌ی استاد و شاگردی نزد آن‌ها و یا غیرمستقیم و از طریق گوش دادن به آثارشان آموخته‌اند. این اساتید، سال‌هاست که چهره در نقاب خاک کشیده‌اند و فقط آثار و خاطراتی از آنان باقی‌ست.

متأسفانه نگارنده نتوانست درباره‌ی معدودی از این بزرگان، به آثار و نشانه‌های تحقیقی معتبر دست یابد و با دریغ و افسوس فراوان فقط به نام برخی از این استادان درگذشته اکتفا می‌گردد.

■ خنیاگران کتول (آواز)

زنده‌یاد علی اصغر اسلانی کتولی؛ معروف به «علی اصغر گُرد»، خواننده و نوازنده دوتار، کمانچه و شُرنا، روستای پیچک محله کتول، که یکی از هرابی‌های کوتاه به نام وی مشهور است. زنده‌یاد علی عرب؛ معروف به «علی سیاه»، خواننده و نوازنده دوتار، که یکی از ردیف‌های آوازی منطقه کتول به نام ایشان ثبت و مشهور است. این خنیاگر، که از کولی‌ان منطقه کتول بود، بین سال‌های ۱۳۱۰ تا ۱۳۳۰ شمسی در روستای محمدآباد کتول می‌زیست و پس از آن تاریخ، هیچ

نشانی از او یافت نشد.

زنده‌یاد ولی فیوج: معروف به «ولی جوگی»، خواننده و نوازنده دوتار، کمانچه، سرنا و دهل، از روستای محمدآبادکتول.

زنده‌یاد علی محمد تجری: معروف به «علی محمدصنم»، فرزند عباس و صنم، خواننده، از روستای قوشکرپی، که یکی از گله‌کش‌های بلند به نام ایشان مشهور می‌باشد.

زنده‌یاد حسین مهاجرکتولی (خدادی): معروف به «حسین کتول»، فرزند خدابخش و ماه‌بیگم، متولد ۱۲۸۷ش و متوفی ۱۳۲۶، خواننده، روستای محمدآبادکتول.

زنده‌یاد محمدعلی خسروی کتولی: معروف به «رنگرز»، فرزند غلامرضا، خواننده و نوازنده دوتار، نی، شمشاد و سرنا، روستای پیچک محله کتول.

زنده‌یاد علی محمد کتولی: فرزند ملاعباس، خواننده، روستای پیچک محله کتول.

زنده‌یاد ولی خسروی کتولی: معروف به «ولی علیرضا»، فرزند علیرضا، خواننده و نوازنده نی، روستای پیچک محله کتول.

زنده‌یاد شعبان اسلانی کتولی: فرزند جعفر، خواننده و نوازنده نی و شمشاد، روستای پیچک محله کتول.

زنده‌یاد محمدحسین خسروی کتولی: فرزندرضا، خواننده، روستای پیچک محله کتول.

زنده‌یاد اسماعیل اسلانی کتولی: معروف به «اسمال نادعلی»، فرزند نادعلی، خواننده و نوازنده شمشاد، روستای پیچک محله کتول، که یکی از راست مقام‌ها به نام وی مشهور است.

زنده‌یاد حاجرب اسلانی کتولی: فرزند عباس، خواننده، روستای پیچک محله کتول.

زنده‌یاد محمدعلی ملک حسینی: معروف به «مندی گلی»، فرزند محمدقلی، متولد ۱۲۹۴ و متوفی ۱۳۳۸، خواننده، روستای الزمن، که یکی از گله‌کش‌های بلند به نام ایشان مشهور می‌باشد.

زنده‌یاد کربلایی حسن الزمنی: فرزند حسن، خواننده، روستای الزمن.

زنده‌یاد عباس ملک حسینی: فرزند یعقوب علی، خواننده، روستای الزمن.

زنده‌یاد اسد ملک حسینی: فرزند ملک اکبر، خواننده و نوازنده نی، روستای الزمن.

زنده‌یاد اسماعیل خراسانی: فرزند حبیب، خواننده، متوفی ۱۳۳۷ش، روستای بالاچلی.

زنده‌یاد کربلایی بهرامعلی یونسی: فرزند یونس، خواننده، روستای چلی.

زنده‌یاد کربلایی قربانعلی نظری: فرزند یوسف، متولد ۱۲۷۵ش و متوفی ۱۳۷۲/۹/۱۸، خواننده، روستای چلی.

■ برخی از خوانندگان شاخص موسیقی منطقه کتول

حاج قربان اصلانی کتولی

استاد حاج قربان اصلانی کتولی، فرزند جعفر و شهربانو، به سال ۱۲۸۶ش در خانواده‌ای هنرمند، در روستای پیچک محله کتول به دنیا آمد. پدرش زنده‌یاد جعفر اصلانی و برادرش زنده‌یاد شعبان اصلانی از برجسته‌ترین موسیقی‌دانان منطقه کتول بوده‌اند. این استاد یگانه از صدایی خوش و محزون برخوردار بود. بر مقام‌های آواز کتولی مسلط و استادی کامل در این زمینه بود و همیشه در اجرای آن سعی بر حفظ اصالت اثر داشت.

فرزند ایشان، استاد علی‌اکبر اصلانی کتولی (آپَرِ قُربو)، خواننده مشهور حال حاضر منطقه کتول در دامن این چنین پدر و استادی پرورش یافته است. حاج قربان در روز هجدهم مردادماه سال ۱۳۵۴ش در ۶۸ سالگی درگذشت.

سید نعمت‌اله حسینی (آقانعمت تاویری)

استاد سید نعمت‌اله حسینی، معروف به «آقا نعمت تاویری»، فرزند تقی، در روز سوم فروردین‌ماه سال ۱۳۰۲ در روستای طاویر به دنیا آمد. این استاد فرزانه از صدایی زیبا و محزون برخوردار بود و در آوازهایش بیشتر از اشعار دینی و مذهبی سود می‌جست. از شاگردان نامی این استاد بزرگ می‌توان زنده‌یاد استاد حاج علی‌حسین قنبری منظومه‌خوان برجسته موسیقی کتولی را نام برد. زنده‌یاد قنبری در وصف آقانعمت می‌گفت:

«ایشان منظومه‌های کتولی را با شیرینی و حلاوت خاصی با صدای زیبایش اجرا می‌نمود و اشعار بسیاری را از حفظ داشت که در حال حاضر به جز تعدادی اندک اثری از آن‌ها نیست». این هنرمند وارسته عمر کوتاهی داشت و در سی‌ام آذرماه سال ۱۳۴۸ در ۴۶ سالگی درگذشت و در مشهد مقدس به خاک سپرده شد.

حاج مهدی ملک حسینی

استاد حاج مهدی ملک حسینی، فرزند ملک‌اکبر و شاه‌خانم، در اول بهمن‌ماه سال ۱۳۰۶ در روستای الازمن کتول به دنیا آمد. عشق این استاد در ارائه‌ی هنر موسیقی به نسل جدید قابل ستایش و آثار موجود از او گویای توانمندی وی در «آوازخوانی» می‌باشد. بسیاری از هنرجویان

و علاقه‌مندان از دستاوردهای هنر وی بهره می‌برند. همراهی وی با جمع هنرمندان کتول در مجالس و محافل هنری، حکایت از تلاش خستگی‌ناپذیر او داشته است. صدای دلنشین او گرما و لطافت خاصی داشت. دریغ که رنج زمانه و سختی‌های زندگی مانع از ادامه کارش گردید. تسلط او به مقام‌های آوازی کتولی و بازگویی آن‌ها برای نسل جدید، باعث رشد و گسترش هنر موسیقی در کتول گردید.

حاج مهدی، داستان‌ها و نقل‌های کتولی را با نشاطی خاص توضیح می‌داد و در بیان آن‌ها استعداد فوق‌العاده‌ای داشت. در جلسه‌ی شورای عالی ثبت کشور که در تاریخ ۱۳۹۷/۶/۱۸ در وزارت میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری کشور برگزار شد، نام استاد حاج مهدی ملک‌حسینی در فهرست مفاخر حاملان میراث فرهنگی ناملوس به ثبت ملی رسید. وی در شامگاه پنج‌شنبه ۲۵ آذرماه سال ۱۴۰۰، در ۹۴ سالگی درگذشت.

خیراله اصلانی کتولی

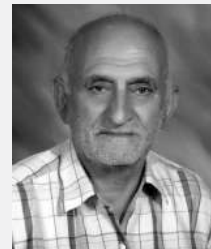
استاد خیراله اصلانی کتولی، معروف به «خیراله کتول»، فرزند شعبان و صغری، به سال ۱۳۰۸ در روستای پیچک محله کتول متولد شد. شغل وی کشاورزی و دامداری بود. این استاد یگانه از برجسته‌ترین «خوانندگان» زمان خود به‌شمار می‌رفت. وی دارای صدایی رسا، بلند و دلنشین بود و بر ردیف آوازی موسیقی کتول تسلط داشت.

علاوه بر خوانندگی، نی‌نوازی برجسته نیز بود. موسیقی در خاندان او موروثی بود. آثار به جای مانده از صدای آن مرحوم، نشان از توانمندی او در اجرای زیبایی مقام‌های کتولی دارد. در اکثر مجالس جشن و سرور منطقه‌ی کتول از او دعوت به‌عمل می‌آمد و او نیز با حضور خویش به آن محافل رونق می‌بخشید. خیراله کتول در سال ۱۳۶۳ و در ۵۵ سالگی، در زادگاه خود درگذشت.

حاج علی حسین قنبری

استاد حاج علی‌حسین قنبری، فرزند علی‌محمد و بیبی‌سلطان، در دوازدهم تیرماه سال ۱۳۱۱ در روستای تاویر متولد شد. این استاد یگانه موسیقی کتولی دارای سبکی خاص در اجرای موسیقی مقامی و منظومه‌های کتولی می‌باشد و بیشترین هنرنمایی او در اجرای آواز حقانی، امیری‌خوانی و ارائه‌ی نقل‌های شیرین و دل‌انگیزی است، که نمونه‌ای ناب از هنر خُنیایی و پرقدمت اقوام ایرانی محسوب می‌شود.

اجرای فاخر، اصیل و نافذ او در کنگره‌ی «گوسان پارسی» به سال ۱۳۸۳ در تهران شگفتی و تحسین بی‌اندازه‌ی همه حضار کنگره، اعم از موسیقی‌دانان، هنرمندان و محققان را برانگیخت. علی‌حسین خود را شاگرد زنده‌یاد استاد سیدنعمت حسینی می‌دانست و همیشه از او به نیکی یاد می‌کرد. در دهمین جشنواره‌ی ملی موسیقی نواحی ایران که در سال ۱۳۹۶ در کرمان برگزار شد، از ایشان به عنوان پیشکسوت و منظومه‌خوان برجسته‌ی کشور تقدیر شد. این استاد کم‌نظیر کتولی از برجسته‌ترین راویان موسیقی مقامی کتول به ویژه منظومه‌های موسیقایی و نقل‌های پرقدمت این منطقه به‌شمار میرفت و در شمار منابع ارزشمند موسیقی داستانی البرز بود. استاد قنبری در ۱۴ اردیبهشت ۱۳۹۸ در ۸۷ سالگی به علت بیماری درگذشت.

حاج علی‌اصغر خسروی کتولی

استاد حاج علی‌اصغر خسروی کتولی، معروف به «اصغرِ استاغلام»، فرزند غلامعلی و ماه‌طلا، در سال ۱۳۱۶ در روستای پیچک محله کتول به دنیا آمد. شغل وی کشاورزی بود. پدرش، زنده‌یاد غلامعلی خسروی کتولی نیز از نوازندگان شمشاد و خوانندگان قدیم منطقه‌ی کتول بوده‌اند. حاج علی‌اصغر دارای صدایی رسا بود و در شیوه‌ی خوانندگی خود، از خوانندگان مشهور نسل قدیم منطقه تبعیت و پیروی می‌کرد. ایشان به مقام‌های آوازی موسیقی کتولی تسلط کامل داشت و در نواختن سازهای

شمشاد، نی و دوتار تبحر داشت. وی یکی از اولین هنرمندانی بود که ساخت دوتار کتولی را در دوران جوانی و در زادگاهش رونق داد و به عنوان یکی از پیشکسوتان موسیقی مقامی کتولی مورد احترام هنرمندان بود. استاد خسروی کتولی در ۱۲ اسفند ماه ۱۳۹۷ و در ۸۱ سالگی به علت بیماری درگذشت.

قربانعلی اصلانی کتولی

استاد قربانعلی اصلانی کتولی، معروف به «قربو»، فرزند شیرعلی و خانم، به تاریخ بیستم شهریور سال ۱۳۱۷ در روستای پیچک محله کتول به دنیا آمد. شغل وی کشاورزی و دامداری بود. صدای گرم و دلنشین وی، او را به عنوان یکی از نام‌آورترین چهره‌های هنر موسیقی مقامی کتولی معرفی نموده است. تسلط به مقام‌های کتولی و شناساندن آن‌ها به هنرمندان جوان، یکی از بهترین تأثیرات او بر نسل امروز می‌باشد. او از جمله هنرمندانی بود که نغمه‌های دلنوازش‌یادآور دوتارنوازی حسن‌خان و اسماعیل‌خان است.

بیان خاطرات شیرین او در اولین برخورد وی با استاد حسن خان که موجب پیوندی مبارک و ماندنی بین آن‌ها گردید، شنیدنی‌ست. این استاد از محدود کسانی بود که توانست زیباترین نغمه‌ها را با دوتار همراه و همگام سازد و مورد توجه اهل هنر واقع گردد. نی‌نوازی قربانعلی و همراهی و هم‌نوایی پسرعمویش «اکبرکتول» با وی، نمونه‌ی کاملی از فرم اجرای موسیقی منطقه‌کتول است. شرکت او در جشنواره‌های کشوری حکایت از همت والای این هنرمند در معرفی درست موسیقی کتولی دارد. وی برگزیده ششمین جشنواره سراسری موسیقی فجر (بهمن ۱۳۶۹- تالار وحدت تهران) و برگزیده‌ی جشنواره واحد موسیقی حوزه هنری ایران (بهمن ۱۳۷۳. تالار اندیشه تهران) می‌باشد. بسیاری از هنرمندان جوان و علاقه‌مند در تکمیل هنر خود و آشنایی با رمز و رازها و شیوه‌ها و شگردهای موسیقی کتولی، از وجود این استاد و دانش او بهره‌برده‌اند. این استاد بزرگ موسیقی منطقه‌کتول در بیستم خرداد ماه سال ۱۳۹۰، در سن ۷۳ سالگی درگذشت.

علی اصغر اصلانی کتولی

استاد زنده‌یاد علی‌اصغر اصلانی کتولی، معروف به «اکبرکتول»، فرزند درویشعلی و گلجان، در اول خردادماه سال ۱۳۱۹ در روستای پیچک محله کتول دیده به جهان گشود. اکبرکتول، بزرگ‌مرد موسیقی کتولی، با خدمات ارزنده‌ای که به این هنر نمود برای همیشه در تاریخ هنر این منطقه ماندگار شد. اکبرکتول سرآمد «نی نوازان» کتول بوده است. نواختن نی را در سن ده سالگی از زنده‌یاد استاد حسن خدادادی آموخت. صدای گرم او و احاطه‌ی او به مقام‌های کتولی، موجب گسترش و رونق این موسیقی گردید. محافل گرم و صمیمی هنرمندان کتولی در سایه وجود او رونق و صفایی دیگر داشت. خلاقیت و پشتکار او در ارائه‌ی این هنر، تا بدان جا بود که اساتید برجسته کشور چون استاد حسن کسایی هنر او را می‌ستودند. شرکت این هنرمند کتولی در جشنواره‌های کشوری، آوازه‌ی او را از مرزهای زادگاهش فراتر برد.

وی برگزیده‌ی ششمین جشنواره موسیقی فجر (بهمن ۱۳۶۹. تالار وحدت تهران) برگزیده‌ی اولین جشنواره نی نوازان ایران (خرداد ۱۳۷۰. تالار اندیشه تهران) و برگزیده جشنواره واحد موسیقی حوزه هنری ایران (بهمن ۱۳۷۳. تالار اندیشه تهران) می‌باشد. این هنرمند در ساخت و نواختن دوتار نیز دستی داشت.

امروز آثار این هنرمند بزرگ، گنجینه‌ای از هنر کتولی است، که برای نسل‌های آینده به یادگار مانده است و هم‌اکنون فرزندان و شاگردان او وامدار شیوه‌ها و سبک‌های او هستند. این

نابغه‌ی موسیقی‌کتول در روز بیست و سوم آبان ماه سال ۱۳۷۹ در سن ۶۰ سالگی در گذشت.

حاج موسی ملک حسینی

استاد حاج موسی ملک حسینی، فرزند خداداد و گل‌بانو، در چهارم آذرماه سال ۱۳۲۳ در روستای الازمن کتول دیده به جهان گشود. این استاد بزرگ از «خوانندگان» بنام و برجسته‌ی موسیقی مقامی کتولی می‌باشد که در بین هنرمندان منطقه از اعتبار ویژه‌ای برخوردار است. دارای صدایی رسا، حزن‌انگیز و دلنشین است. در جوانی نوازنده‌ی نی بود و در خانواده‌ی اهل موسیقی زاده شد. وی علاوه بر هنر «بیدخوانی» در «منظومه خوانی»

و خواندن آوازهای «امیری» و «حقانی» نیز تبحر خاصی دارد. این هنرمند دلسوز سعی زیادی در گسترش هنر موسیقی کتولی در منطقه نموده و مشوّق خوبی برای فراگیری این هنر در بین جوانان می‌باشد. ایشان سال‌هاست در مجالس و محافل جشن و سروری که در منطقه برگزار می‌شود شرکت نموده و به آن‌ها گرمی خاصی بخشیده است.

در دهمین جشنواره‌ی ملی موسیقی نواحی ایران (کرمان. ۱۳۹۶) و در بزرگداشت هنرمندان موسیقی دامنهی شمالی البرز که در پنجمین فستیوال موسیقی نواحی و آیینی ایران (جشنواره آینه‌دار) در آذرماه ۱۳۹۷ در تالار وحدت تهران برگزار شد، در بخش پیشکسوتان از استاد ملک حسینی تجلیل به عمل آمد.

علی اکبر اصلانی کتولی

استاد علی اکبر اصلانی کتولی، فرزند قربان و صغری، معروف به (آپَر قُربُو)، دراول فروردین سال ۱۳۳۳ در روستای پیچک محله کتول متولد شد. این هنرمند برجسته در خانواده‌ای به دنیا آمد که همگی اهل هنر بودند. مخصوصاً پدر بزرگوار او یکی از بهترین خوانندگان زمان خود به شمار می‌رفت. عموی او استاد زنده‌یاد شعبان اصلانی کتولی نیز هنرمند قابل‌ی بود. علی اکبر در وصف این بزرگواران می‌گوید: «صدای پدرم پخته

و دلنشین و صدای عمویم دلنواز بود. هردو به مقام‌های موسیقی کتولی تسلط داشتند». علی اکبر دارای صدایی رسا، روح‌انگیز و سوزناک است. این هنرمند دلسوز سعی زیادی در گسترش هنر موسیقی در منطقه نموده و علاقه‌مندی او به پاسخگویی صحیح پیرامون مسائل موسیقی کتول، اعتبار شایسته‌ای به او بخشیده است. اجرای بسیار زیبا و توانمند استاد اصلانی در پنجمین فستیوال موسیقی نواحی و آیینی ایران (جشنواره آینه‌دار) در آذرماه ۱۳۹۷ در تالار

وحدت تهران با استقبال چشمگیر حضار همراه بود و این استاد و پیشکسوت موسیقی کتولی در بزرگداشت هنرمندان موسیقی دامنه‌ی شمالی البرز مورد تجلیل قرار گرفت. او هم اکنون به عنوان یکی از چهره‌های مشهور موسیقی در منطقه‌ی کتول مورد احترام همگان است.

حاج درویشعلی خسروی کتولی

استاد حاج درویشعلی خسروی کتولی، معروف به «درویشِ عشور»، فرزند عاشور و لیلا، در اول تیرماه سال ۱۳۳۶ در روستای پیچک محله کتول و در خانواده‌ای هنرمند متولد شد. درویشعلی از «خوانندگان» برجسته‌ی موسیقی مقامی کتولی به‌شمار می‌رود. وی از صدایی غمگین و سوزناک برخوردار است. پختگی و گیرایی صدا و سبک خواندن او زبانزد و تأثیرگذار است. وی به مقام‌های آوازی کتول تسلط کامل دارد.

شغل حاج درویشعلی کشاورزی و دامداری است و در جوانی نوازنده‌ی نی نیز بوده است. درویش با اجرای آواز در محافل و مجالس منطقه از جایگاه ویژه‌ای در بین هنرمندان منطقه برخوردار گشته است. اجرای روح‌انگیز و زیبای این استاد برجسته آواز منطقه کتول، در پنجمین فستیوال موسیقی نواحی و آئینی ایران (جشنواره آینه دار) در آذرماه ۱۳۹۷ در تالار وحدت تهران با استقبال علاقه‌مندان موسیقی محلی روبه‌رو شد و در مراسم بزرگداشت هنرمندان موسیقی دامنه‌ی شمالی البرز از این پیشکسوت و استاد مسلم آواز تجلیل گردید.

■ برای شنیدن نمونه آواز کتولی با صدای استاد علی اکبر اصلانی کتولی (آپَرِ قُرْبُو)، کد بالا را اسکن کنید ■